

ΟΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ-ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ: ΣΥΓΚΛΙΝΟΥΣΕΣ Ή ΑΠΟΚΛΙΝΟΥΣΕΣ ΠΟΡΕΙΕΣ;

Βύρων Κοτζαμάνης

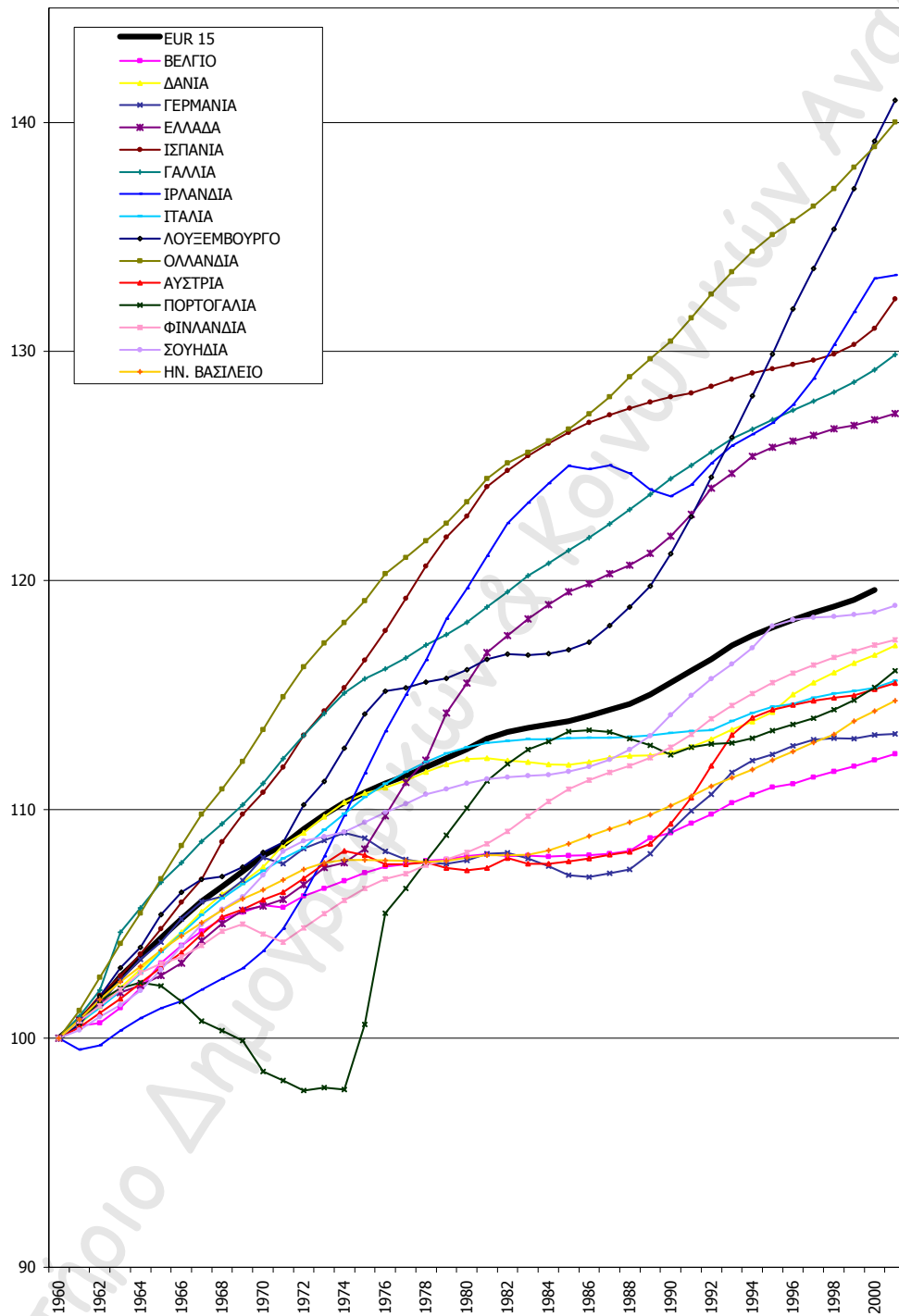
A. Οι αδρές δημογραφικές εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και στα κράτη-μέλη της: πληθυσμοί, φυσική αύξηση, μεταναστευτικό ισοζύγιο και καθαρή αύξηση στη διάρκεια της τελευταίας τριακονταετίας

Στα όρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUR 15) μετά τις διαδοχικές διευρύνσεις των δύο τελευταίων δεκαετιών συμβιώνουν σήμερα (2002) περίπου 378 εκατομμύρια (το 53% του πληθυσμού της ηπείρου μας και το 6% του πληθυσμού του πλανήτη). Το σύνολο αυτό είναι κατανομημένο ασφαλώς ανομοιογενώς στον χώρο : Το Λουξεμβούργο, με πληθυσμό μικρότερο του ενός εκατομμυρίου ατόμων αποτελεί έναν "νάνο", συγκρινόμενο με τις τέσσερις πολυπληθέστερες χώρες της ΕΟΚ (Ενωμένη Γερμανία, Ιταλία, Ην. Βασίλειο και Γαλλία), χώρες-μέλη των οποίων ο πληθυσμός υπερβαίνει τα 55.000.000.

Η Ελλάδα συγκαταλέγεται στην ομάδα των τεσσάρων "μεσαίων" πληθυσμιακά χωρών της Κοινότητας (με πληθυσμό 9 - 15.000.000 κατοίκους), ενώ 2 ακόμη κράτη-μέλη (Δανία και Ιρλανδία) συγκεντρώνουν εντός των εθνικών τους συνόρων σημαντικά ολιγαριθμότερους πληθυσμούς (Πίνακας 1, Παράρτημα). Ταυτόχρονα, με μια μέση πληθυσμιακή πυκνότητα για την EUR 15 116 κατ/κμ², οι αποκλίσεις παραμένουν σημαντικές ανάμεσα στις χώρες-μέλη: Η Σουηδία και Φιλανδία διαφοροποιούνται σαφώς με ιδιαίτερα χαμηλές πυκνότητες (15-20 κατ/ κμ²), όταν στις πλέον πυκνοκατοικημένες (Βέλγιο, Ολλανδία) οι πυκνότητες ξεπερνούν αισθητά τα 330 άτομα/κμ². Ιρλανδία, Ισπανία και Ελλάδα εντάσσονται μετά την τελευταία διεύρυνση της Ε.Ε σε μια ενδιάμεση θέση με πυκνότητες από 54, 78 και 82 κατ/κμ² αντιστοίχως, ακολουθούμενες από την Αυστρία (96) και την Γαλλία-Πορτογαλία (107). Οι διαφορές είναι ακόμη μεγαλύτερες ανάμεσα στις μεγάλες περιφέρειες της Ε.Ε (EUROSTAT,2000): Η βόρεια Βεστφαλία (Nordrhein Westfalen) στην Γερμανία με 18 εκατομ. κατοίκους εμφανίζεται ως γίγας, συγκρινόμενη με την περιφέρεια Ahvenanmaa της Φιλανδίας (λιγότερο από 30.000 κατοίκους), οι δε πυκνότητες κυμαίνονται από 5.900 κατ/ κμ² (Βρυξέλλες) μέχρι 4,1 κατ/ κμ² (Pohjois-Suomi, Φιλανδία).

Εξετάζοντας τις πληθυσμιακές εξελίξεις στην Ε.Ε και στην χώρα μας στην διάρκεια της τελευταίας τεσσαρακονταετίας, όπως αυτές αντικατοπτρίζονται από αδρά μεγέθη και δείκτες, διαπιστώνουμε ότι η Ελλάδα συγκέντρωνε και συγκεντρώνει σήμερα σχεδόν το 3,0% του πληθυσμού της Ηνωμένης Ευρώπης (όσο και το 1960). Ταυτόχρονα, εξετάζοντας την συνολική αύξηση του πληθυσμού ανάμεσα στο 1960 και το 2000 (έχοντας ως βάση 100 τους πληθυσμούς κατά το 1960), διαπιστώνουμε και τις σημαντικές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της Ε.Ε (Διάγραμμα 1).

Διάγραμμα 1: Η εξέλιξη του πληθυσμού των χωρών-μελών της Ε.Ε (1960-2000,1960=100)

Εργαστήριο Δημογραφικών Αναλύσεων

Αποσυνθέτοντας την αύξηση αυτή στις επιμέρους συνιστώσες της (φυσική αύξηση, καθαρή μετανάστευση) εξάγουμε ορισμένα ενδιαφέροντα - αν και πιθανόν γνωστά - συμπεράσματα:

α) Η φυσική αύξηση ακολουθεί πτωτική πορεία από τα μέσα της δεκαετίας του '60 (Πίνακας 2, Παράρτημα). Ενώ στην πρώτη πενταετία (1960 - 1964) το ισοζύγιο γεννήσεις - θάνατοι ανέρχεται σε 2.370.000 ετησίως κατά μέσο όρο στην Ε.Ε, το 1986 - 1990 περιορίζεται σε 600.000 (σχεδόν 4 φορές λιγότερο) και το 1996-2000 σε 300.000 περίπου. Στη χώρα μας (Πίνακας 2bis) η πτώση είναι ακόμη σημαντικότερη (87.000 1960 - 1964 / 13.000 1986 - 1990, μηδενική στην διάρκεια της πενταετίας 1996-2000). Η συρρίκνωση αυτή του φυσικού ισοζυγίου χώρες-μέλη της Ε.Ε (όπως και στην χώρα μας), οφείλεται βασικά στην προοδευτική αύξηση του αριθμού των θανάτων εξ αιτίας της γήρανσης του πληθυσμού (γήρανση που συμπίπτει χρονικά με την προοδευτική συρρίκνωση του αριθμού των γεννήσεων στην δεκαετία του 1980 και την σταθεροποίησή τους εν συνεχεία σε χαμηλά επίπεδα) .

β) Το μεταναστευτικό ισοζύγιο στην διάρκεια της τεσσαρακονταετίας 1940-2000 (Πίνακας 2, Παράρτημα), αν και παρουσιάζει σημαντικές διακυμάνσεις στις διάφορες υποπεριόδους, παραμένει θετικό για την Ευρώπη των 15 (με μόνες εξαιρέσεις τα έτη 1964, 1966-67, το 1970 και την τριετία 1982-84). Στην Ελλάδα, το ισοζύγιο αυτό (Παράρτημα, Πίνακας 2bis), αρνητικό στην διάρκεια της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου (που σημαδεύεται από τα ισχυρά μεταναστευτικά ρεύματα προς το εξωτερικό), αλλάζει πρόσημο στα μέσα της δεκαετίας του 1970 (B. Kotzamanis, 1989). Η μεταστροφή αυτή οφείλεται αρχικά στην παλιννόστηση των ελλήνων μεταναστών (1975 - 1980), εν συνεχεία δε στην επιστροφή των ομογενών και το πρώτο κύμα προσφύγων-οικονομικών μεταναστών από τις γειτονικές βαλκανικές χώρες και τις ανατολικές χώρες το 1986 - 1990 και τέλος στο δεύτερο μαζικό κύμα οικονομικών μεταναστών που καταφεύγουν στην χώρα μας στην διάρκεια της δεκαετίας 1991-2000.

γ) Η συνεκτίμηση των δύο προαναφερθέντων μεγεθών, δίδει και την συνολική αύξηση του πληθυσμού στην Ε.Ε. Η αύξηση αυτή παρουσιάζει σημαντικές διακυμάνσεις ανά περίοδο και έτος (Πίνακας 2 Παράρτημα), από 447.000 (minimum,1983) έως 3.382.000 (maximum,1962). Οι μεγαλύτερες αυξήσεις καταγράφονται στην διάρκεια της εικοσαετίας 1960-80, οι μικρότερες δε στην στις πενταετίες 1982-86 και 1996-2000. Στην χώρα μας, οι τάσεις είναι μάλλον αντίστροφες : η περίοδος 1975 - 1980 χαρακτηρίζεται από την μεγαλύτερη καθαρή αύξηση (εξ αιτίας κυρίως της παλιννόστησης των ελλήνων μεταναστών των προηγούμενων δεκαετιών), ενώ σημαντικές αυξομειώσεις καταγράφονται στα υπόλοιπα έτη.

δ) Φυσικά, οι προαναφερθείσες τάσεις και συγκρίσεις (Ε.Ε / Ελλάδα), αν και σκιαγραφούν σε γενικές γραμμές τις συνολικές πληθυσμιακές εξελίξεις, δίδουν απλώς μια αδρή εικόνα, στον βαθμό, που οι 15 χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας δεν έχουν ενιαία δημογραφική "συμπεριφορά". Οι πίνακες 3 και 4 (Παράρτημα) που δίδουν την εξέλιξη της φυσικής αύξησης και της καθαρής

μετανάστευση σε απόλυτα μεγέθη για την Ε.Ε και τις χώρες-μέλη που την αποτελούν, όπως και οι Πίνακες 1 και 2 του κειμένου μας επιτρέπουν να διαπιστώσουμε τις διαφοροποιήσεις αυτές.

Έτσι, εξετάζοντας τα ποσοστά φυσικής αύξησης (Πίνακας 1) στην Ε.Ε και τις χώρες-μέλη (Αδρός δείκτης γεννητικότητας - Αδρός δείκτης θνησιμότητας) διαπιστώνουμε ότι στην διάρκεια της πρώτης μετά το 1960 δεκαετίας, εκτός σπανών εξαιρέσεων (Γερμανία και δευτερευόντως Αυστρία) τα φυσικά ισοζύγια παραμένουν θετικά, αν και προοδευτικά συρρικνούμενα. Στις δύο επόμενες δεκαετίες όμως τα ισοζύγια υπόκεινται καθίζηση στο σύνολο σχεδόν των χωρών (με μόνη εξαίρεση την Γαλλία), με αποτέλεσμα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 μόνον σε έξι από τις 15 χώρες (Γαλλία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Φιλανδία και Σουηδία) να υπερβαίνουν το όριο των 3^ο/οο. Μια δεκαετία αργότερα (2000) τα ποσοστά φυσικής αύξησης για όλες τις εξεταζόμενες χώρες (εκτός Ιρλανδίας, 6^ο/οο), κυμαίνονται από -1 έως +4,5^ο/οο (Γερμανία και Λουξεμβούργο αντίστοιχα) ενώ μόλις πριν μία τεσσαρακονταετία πριν (1960) καμία χώρα μέλος της ΕΕ δεν παρουσίαζε ετήσια φυσική αύξηση χαμηλότερη του 3,5^ο/οο, σε τέσσερις δε από αυτές (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία και Ολλανδία) τα ποσοστά υπερέβαιναν το 11^ο/οο. Είναι επίσης ενδεικτικό ότι οι τρεις μεσογειακές χώρες (Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα) με ταχύτατους ρυθμούς φυσικής αύξησης στις αρχές της δεκαετίας του '60, σαράντα χρόνια αργότερα, έχουν, μαζί με την Ενωμένη Γερμανία και τη Σουηδία, τα χαμηλότερα (συνήθως αρνητικά) φυσικά ισοζύγια της Ε.Ε.

Οι διαφοροποιήσεις φυσικά, όπως και θα αναμέναμε, είναι πολύ μεγαλύτερες όταν εξετάσουμε τα ποσοστά καθαρής μετανάστευσης (Πίνακας 2). Με εξαίρεση την Ιρλανδία, η οποία παραμένει η μόνη χώρα με σταθερά αρνητικό μεταναστευτικό ισοζύγιο για μια τριακονταετία (μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, με μόνη εξαίρεση την οκταετία 1971-1978), στις υπόλοιπες 14 χώρες-μέλη έχουμε σημαντικές διαφοροποιήσεις και αναστροφές των τάσεων. Στην Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία και Ιταλία, το μεταναστευτικό ισοζύγιο, αρνητικό συνήθως μέχρι τα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1970 (χώρες με ισχυρά μεταναστευτικά ρεύματα προς το εξωτερικό), αλλάζει πρόσημο στην διάρκεια της τελευταίας 25ετίας. Το Λουξεμβούργο, η Δανία, η Γερμανία (και βασικά η πρώην ΟΔΓ) όπως και η Ολλανδία έχουν στην διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας θετικά μεταναστευτικά ισοζύγια υψηλότερα αυτών της περιόδου 1960 - 1975. Η Γαλλία και το Βέλγιο, χώρες προς τις οποίες κατευθύνθηκε σημαντικό τμήμα των μεταναστών της περιόδου 1960 - 1975, παρουσιάζουν μηδενικά ή μόλις θετικά μεταναστευτικά ισοζύγια στην δεκαετία του 1990, ουδόλως συγκρινόμενα με τα υψηλά προσμετρώμενα ισοζύγια της περιόδου 1955-1965. Στο εσωτερικό της Γερμανίας, η πρώην ΟΔΓ χαρακτηρίζεται την τελευταία δεκαετία από μεταναστευτικά ισοζύγια ιδιαίτερα υψηλά, υψηλότερα αυτών που είχε γνωρίσει στο παρελθόν, στην περίοδο της ταχύτατης οικονομικής της ανάπτυξης. Η φύση όμως αυτών των ρευμάτων και η προέλευση των μεταναστών είναι ριζικά διαφορετικές : η Γερμανία είναι ο κύριος αποδέκτης στην Ε.Ε των προσφύγων που εγκατέλειψαν τις χώρες του ανατολικού μπλοκ και τα φλεγόμενα Βαλκάνια μετά την κατάρρευση των "υπαρκτού σοσιαλισμού, και οι πρόσφατες πράξεις βίας και απόρριψης των "νέων" αυτών

μεταναστών την οδηγούν ταχύτατα σε ριζική αλλαγή του θεσμικού πλαισίου και της πολιτικής στον τομέα αυτό.

Πίνακας 1: Φυσική αύξηση του πληθυσμού κατ' έτος στην Ε.Ε. και στα κράτη μέλη της (%οο)

	EUR 15	B-BΕΛΓΙΟ	DK-ΔΑΝΙΑ	G-ΓΕΡΜΑΝΙΑ	GR-ΕΛΛΑΔΑ	E-ΙΣΠΑΝΙΑ	F-ΓΑΛΛΙΑ	IRL-ΙΡΛΑΝΔΙΑ	I-ΙΤΑΛΙΑ	L-ΛΟΥΞΕ/ΡΓΟ	NL-ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ	AU-ΑΥΣΤΡΙΑ	P-ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	FL-ΦΙΛΑΝΔΙΑ	SW-ΣΟΥΗΔΙΑ	UK-ΗΝΩΜ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ
1960	7,59	4,46	7,07	5,29	11,60	13,06	6,46	9,93	8,55	4,15	13,17	5,16	13,42	9,56	3,62	6,01
1961	8,02	5,60	7,18	6,31	10,33	12,86	7,26	8,87	9,02	4,72	13,67	6,48	13,21	9,28	4,12	5,92
1962	7,66	4,59	6,99	5,91	10,13	12,39	6,12	9,85	8,58	3,43	12,89	5,95	13,71	8,59	4,03	6,38
1963	7,82	4,57	7,81	6,17	9,60	12,56	6,43	10,32	9,01	3,65	12,88	6,02	12,64	8,90	4,79	6,26
1964	8,64	5,41	7,74	6,47	9,83	13,53	7,33	10,97	10,55	4,19	12,99	6,20	13,31	8,34	6,00	7,47
1965	7,74	4,27	7,97	5,50	9,84	12,71	6,54	10,60	9,07	3,73	11,97	4,90	12,79	7,32	5,77	6,80
1966	7,59	3,72	8,13	5,30	10,07	12,31	6,74	9,38	9,58	3,43	11,17	5,07	11,96	7,45	5,75	6,09
1967	7,14	3,23	6,94	4,65	10,46	12,34	5,94	10,30	8,55	2,49	11,02	4,33	11,97	7,27	5,28	6,28
1968	6,22	2,10	5,60	3,08	9,96	11,71	5,60	9,55	7,74	1,80	10,38	4,06	11,35	6,19	3,87	5,28
1969	5,64	2,21	4,77	1,98	9,38	10,97	5,29	9,95	7,66	0,92	10,87	3,05	10,12	4,65	3,05	4,70
1970	5,33	2,43	4,58	0,92	8,07	11,28	6,02	10,38	7,07	0,76	9,92	1,81	10,09	4,44	3,75	4,46
1971	5,24	2,28	5,34	0,61	7,62	10,80	6,33	11,92	7,18	0,16	8,86	1,49	9,55	3,29	3,92	4,59
1972	4,53	1,94	5,02	-0,81	7,20	11,36	6,29	11,24	6,79	-0,10	7,54	1,15	9,78	3,21	3,47	2,85
1973	3,77	1,15	4,26	-1,86	6,71	10,81	5,68	11,19	6,22	-1,12	6,27	0,70	8,91	2,87	2,95	1,95
1974	3,50	0,77	3,90	-2,17	7,56	11,18	4,70	10,83	6,44	-1,10	5,66	0,41	8,57	3,79	2,89	1,24
1975	2,73	0,03	4,19	-2,64	6,88	10,45	3,51	10,66	4,93	-1,08	4,69	-0,30	8,99	4,65	1,88	0,62
1976	2,58	0,24	2,22	-2,15	7,06	10,53	3,09	10,40	4,59	-1,64	4,55	-1,02	9,05	4,67	0,93	-0,09
1977	2,69	0,93	2,24	-1,61	6,47	9,95	3,92	10,74	3,77	-0,08	4,56	-0,90	8,98	4,56	0,95	0,03
1978	2,44	0,73	1,80	-1,75	6,92	9,25	3,56	10,97	3,21	-0,32	4,39	-1,22	7,46	4,27	0,79	0,35
1979	2,47	1,20	0,94	-1,63	6,88	8,38	4,02	11,49	2,57	0,26	4,45	-0,74	6,99	4,13	0,62	1,05
1980	2,51	1,09	0,26	-1,11	6,31	7,52	4,70	11,89	1,52	0,15	4,74	-0,21	6,49	3,91	0,63	1,64
1981	2,23	1,16	-0,64	-1,18	5,62	6,35	4,63	11,36	1,38	0,85	4,43	0,17	5,79	3,97	0,24	1,29
1982	2,18	0,85	-0,53	-1,05	5,20	6,04	4,66	11,01	1,49	0,46	3,83	0,46	5,90	4,70	0,25	1,00
1983	1,54	0,26	-1,24	-1,45	4,27	4,79	3,45	9,73	0,66	0,15	3,65	-0,39	4,84	4,43	0,12	1,11
1984	1,72	0,50	-1,04	-1,35	3,77	4,54	3,95	9,05	0,94	0,33	3,79	0,10	4,56	4,09	0,41	1,50
1985	1,42	0,25	-0,91	-1,49	2,38	3,74	3,91	8,24	0,53	0,21	3,83	-0,28	3,31	2,98	0,53	1,41
1986	1,54	0,59	-0,54	-0,99	2,11	3,33	4,17	7,90	0,19	0,92	4,06	-0,01	3,09	2,74	1,03	1,66
1987	1,77	1,21	-0,37	-0,44	1,07	3,02	4,31	7,63	0,33	0,61	4,40	0,21	2,78	2,41	1,36	2,30
1988	1,89	1,54	-0,03	-0,10	1,50	2,57	4,40	6,53	0,53	2,04	4,23	0,63	2,40	2,88	1,82	2,42
1989	1,70	1,37	0,38	-0,29	0,89	2,16	4,19	5,67	0,51	1,81	4,05	0,70	2,25	2,87	2,82	2,08
1990	1,80	1,93	0,49	-0,20	0,79	1,76	4,17	6,17	0,45	3,05	4,62	0,97	1,34	3,11	3,36	2,72
1991	1,53	2,17	0,93	-1,02	0,70	1,50	4,11	6,06	0,16	3,21	4,56	1,43	1,25	3,21	3,31	2,53
1992	1,55	2,09	1,34	-0,95	0,57	1,67	3,88	5,66	0,37	2,87	4,40	1,53	1,43	3,35	3,25	2,53
1993	1,04	1,41	0,88	-1,22	0,42	1,18	3,12	4,80	-0,05	3,61	3,79	1,59	0,80	2,73	2,41	1,78
1994	1,01	1,28	1,65	-1,41	0,57	0,81	3,31	4,82	-0,41	4,09	4,04	1,46	1,00	3,39	2,32	2,11
1995	0,75	1,09	1,27	-1,46	0,13	0,44	3,42	4,58	-0,54	3,96	3,55	0,93	0,36	2,70	1,07	1,48
1996	0,83	1,19	1,25	-1,06	0,00	0,28	3,42	5,20	-0,46	4,32	3,35	0,99	0,33	2,26	0,13	1,66
1997	1,12	1,18	1,46	-0,59	0,22	0,50	3,37	5,77	-0,47	3,74	3,63	0,57	0,81	1,99	-0,32	1,65
1998	0,75	0,95	1,46	-0,82	-0,16	0,12	3,49	6,09	-0,94	3,48	3,94	0,36	0,71	1,52	-0,48	1,48
1999		0,84	1,33	-0,92	-0,25	0,53	3,47	5,77	-0,74	4,14	3,79	-0,01	0,80	1,58	-0,74	1,14
2000		1,07	1,70	-0,87	-0,19	0,62	4,14	6,12	-0,36	4,49	4,15	0,18	1,43	1,43	-0,34	1,19

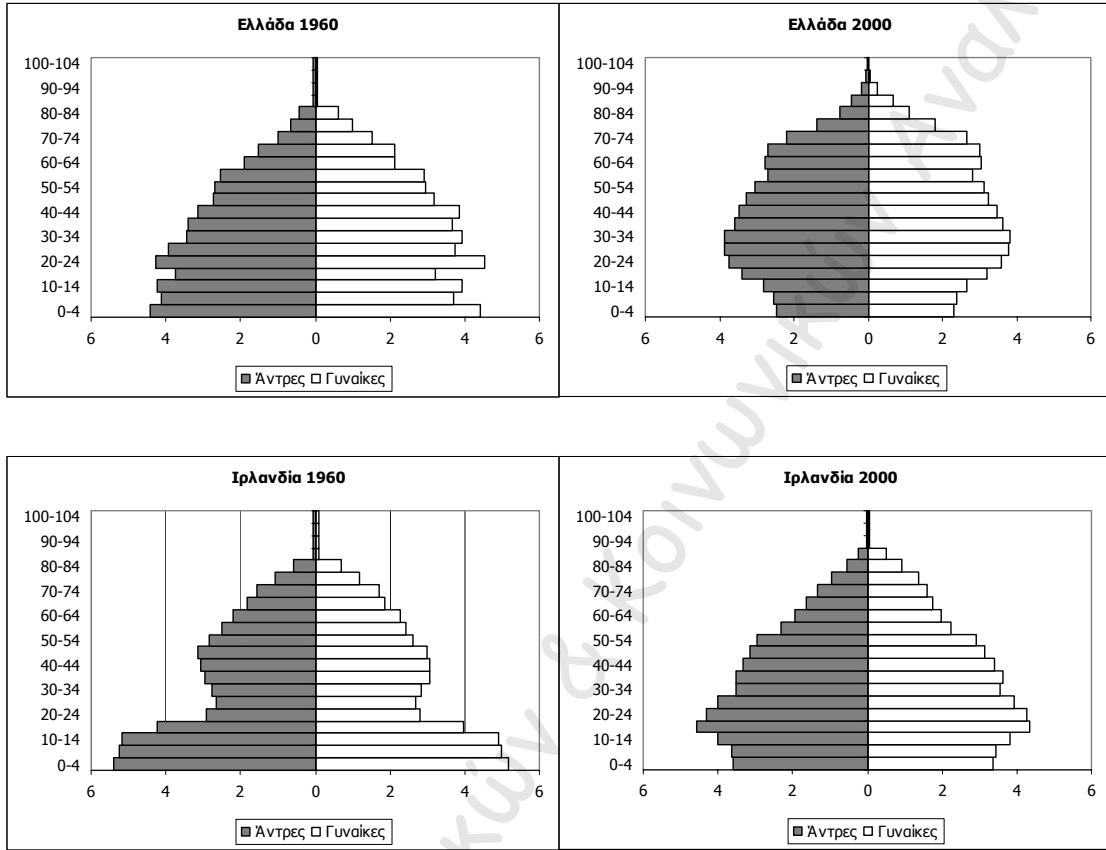
Πίνακας 2: Μεταναστευτικά ισοζύγια στην Ε.Ε και στα κράτη μέλη της (%οο)

	EUR 15	Β-ΒΕΛΓΙΟ	ΔΚ-ΔΑΝΙΑ	Γ-ΓΕΡΜΑΝΙΑ	GR-ΕΛΛΑΔΑ	Ε-ΙΣΠΑΝΙΑ	Γ-ΓΑΛΛΙΑ	IRL-ΙΡΛΑΝΔΙΑ	Ι-ΙΤΑΛΙΑ	Λ-ΛΟΥΞ/ΡΓΟ	NL-ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ	AU-ΑΥΣΤΡΙΑ	Ρ-ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	FL-ΦΙΛΑΝΔΙΑ	SW-ΣΟΥΗΔΙΑ	UK-ΗΝΩΜ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ
1960	0,14	0,93	-0,90	2,18	-3,66	-4,66	3,14	-14,80	-1,61	1,71	-1,09	-0,29	-6,27	-2,07	-0,07	2,11
1961	0,39	-4,34	0,60	1,61	-2,84	-2,69	3,97	-6,96	-2,59	7,62	0,54	-0,38	-4,26	-2,65	1,74	2,78
1962	2,86	2,10	0,80	3,74	-5,71	-4,15	18,38	-3,54	-1,48	8,73	1,39	0,21	-8,21	-1,62	1,14	1,30
1963	0,29	3,69	0,15	2,70	-6,61	-3,26	3,73	-4,96	-1,52	4,99	-0,18	0,66	-10,07	-1,73	1,30	0,25
1964	-0,42	5,25	0,28	0,78	-5,58	-2,95	3,08	-6,61	-1,59	9,54	1,06	0,45	-14,77	-4,37	2,83	-0,76
1965	0,24	3,24	-0,40	4,31	-4,68	-1,57	1,50	-7,47	-1,18	5,32	1,44	1,45	-19,49	-4,62	4,23	-0,80
1966	-0,42	2,27	0,36	1,59	-0,56	-2,96	1,80	-4,54	-1,92	1,93	1,53	2,60	-20,35	-2,66	3,29	-0,51
1967	-1,03	1,90	0,34	-2,39	-3,33	2,88	1,11	-5,72	-1,73	-1,26	-1,04	2,94	-16,26	-1,24	1,03	-1,09
1968	0,04	0,63	-0,70	3,54	-4,41	-0,75	2,11	-5,13	-1,93	2,07	0,40	-0,94	-15,62	-3,24	1,18	-0,73
1969	0,71	0,72	1,38	7,25	-7,62	-2,21	3,07	-2,69	-2,15	5,01	1,50	0,74	-23,85	-8,76	5,94	-0,93
1970	-1,14	-3,39	4,28	-3,48	-5,26	-1,50	3,59	-0,95	-1,99	3,20	2,49	1,39	-14,05	-7,90	5,80	-0,27
1971	1,26	2,31	-0,29	5,60	-1,76	1,62	2,83	2,02	-2,93	14,90	2,52	4,23	-14,06	2,69	0,30	-0,44
1972	1,11	1,30	1,37	4,18	-0,07	-2,04	2,03	4,53	0,30	9,33	1,31	4,75	-8,35	2,71	-1,77	-0,23
1973	1,07	1,91	1,45	4,80	-4,76	-1,98	2,09	5,11	0,26	13,96	1,42	4,48	-9,72	2,57	-1,07	-0,71
1974	0,52	2,47	-0,29	0,01	-2,15	-0,73	0,62	6,00	0,17	14,34	2,31	-2,18	19,93	1,24	1,07	-1,21
1975	0,84	2,51	-2,03	-2,67	6,47	0,40	0,26	5,42	0,40	9,72	5,15	-3,24	38,16	-0,80	1,99	-0,80
1976	0,40	0,79	0,65	-1,11	6,09	1,49	1,08	3,71	0,05	2,92	1,33	1,03	1,21	-2,48	2,44	-0,22
1977	0,66	0,50	1,12	0,35	2,37	1,85	0,83	2,24	0,08	2,27	1,46	1,66	1,99	-1,15	2,80	-0,37
1978	0,97	-0,30	1,06	1,27	11,27	1,17	0,36	4,41	0,06	1,72	1,90	-1,16	3,15	-1,93	1,30	0,09
1979	1,07	0,17	1,12	2,99	4,35	-0,99	0,65	-0,20	-0,06	3,02	3,07	-0,28	3,83	-1,36	1,61	0,30
1980	1,66	-0,25	0,11	3,89	5,20	3,01	0,82	-0,17	0,09	3,69	3,57	1,24	4,30	-0,46	1,16	-0,64
1981	0,20	-2,05	-0,31	1,44	0,72	-0,82	1,03	0,34	-0,58	1,21	1,00	3,90	0,81	1,11	0,37	-1,40
1982	-0,48	-0,50	0,00	-1,11	1,01	-0,88	1,12	-3,78	-0,80	-0,87	-0,08	-2,67	-0,33	1,42	0,29	-0,78
1983	-0,29	-0,77	0,39	-1,63	0,92	-0,51	1,02	-2,77	-0,63	0,47	0,18	0,30	-1,74	1,37	0,25	0,56
1984	-0,32	-0,03	0,84	-2,49	1,02	-0,65	0,82	-2,97	-0,53	1,10	0,32	0,91	-0,70	0,80	1,04	1,23
1985	0,46	-0,13	1,92	0,86	0,60	-0,32	0,69	-9,37	-0,36	2,54	1,39	1,31	-2,74	0,45	1,33	1,64
1986	0,79	0,01	2,21	2,53	1,52	-0,68	0,70	-6,50	-0,25	5,30	1,82	1,55	-3,81	0,32	1,76	1,18
1987	0,52	-0,10	1,24	1,97	1,98	-0,73	0,79	-10,57	-0,07	6,13	2,41	0,93	-5,35	0,22	2,52	0,39
1988	1,76	3,70	0,13	6,37	2,70	-0,46	1,02	-12,15	0,17	5,72	1,88	2,73	-5,04	0,30	3,49	0,63
1989	2,80	0,66	0,72	9,47	5,34	-0,36	1,26	-7,97	0,29	9,86	1,84	7,33	-5,81	1,17	5,21	1,43
1990	2,64	2,00	1,66	8,26	7,00	-0,51	0,48	-2,18	0,43	10,31	3,26	9,30	1,51	1,73	4,07	1,19
1991	2,80	1,33	2,11	7,53	8,51	0,83	0,62	1,44	0,07	10,74	3,32	11,21	0,02	2,88	2,90	1,32
1992	3,54	2,52	2,24	9,63	4,74	0,67	0,64	0,48	3,20	10,88	2,84	10,37	-1,00	1,80	2,28	0,77
1993	2,73	1,79	2,21	5,70	5,40	0,84	0,29	-0,94	3,17	10,71	2,90	5,05	1,00	1,79	3,68	1,55
1994	1,98	1,68	2,02	3,87	2,62	0,75	-0,06	-0,79	2,68	10,03	1,33	1,63	2,00	0,71	5,79	1,44
1995	1,98	0,14	5,48	4,88	2,00	0,89	-0,25	1,64	1,67	11,17	0,97	0,92	2,00	0,84	1,32	1,99
1996	1,84	1,48	3,32	3,44	2,06	1,23	-0,32	3,63	2,69	8,92	1,37	0,62	1,99	0,77	0,66	1,77
1997	1,14	0,98	2,28	1,14	2,10	1,51	-0,23	5,62	2,25	9,08	1,95	0,37	2,48	0,94	0,67	1,48
1998	1,68	1,16	2,07	0,57	1,19	3,22	-0,11	4,92	1,79	9,41	2,81	0,56	2,97	0,86	1,24	3,61
1999		1,64	1,76	2,46	2,26	4,87	0,76	5,33	1,90	10,89	2,77	2,45	3,94	0,68	1,54	2,76
2000		1,19	1,89	1,23	2,26	9,12	0,88	-5,05	3,20	8,28	3,58	2,13	4,90	0,47	2,75	2,82

B. Πληθυσμιακές δομές : πυραμίδες και πληθυσμιακή ωρίμανση-γήρανση : συγκριτικά στοιχεία.

Η πτώση των γεννήσεων και της γεννητικότητας στην διάρκεια των τριών σχεδόν τελευταίων δεκαετιών στο σύνολο των χωρών-μελών της Κοινότητας και η σταθεροποίηση τους σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα την τελευταία πενταετία, (4.000.000 γεννήσεις κατά μέσο όρο ετησίως, αδρά ποσοστά γεννητικότητας γύρω 10,00/οο) είναι ο βασικός παράγοντας που οδήγησε στην ριζική αλλαγή της μορφής των πληθυσμιακών πυραμίδων ανάμεσα στο 1960 και το 2000 (βλέπε ενδεικτικά Διάγραμμα 2, Πληθυσμιακές πυραμίδες Ελλάδας, Γερμανίας, Ιρλανδίας και Γαλλίας). Οι αλλαγές στις μεταναστευτικές ροές έπαιξαν δευτερεύοντα ρόλο (αν και διαφοροποιημένο) στα κράτη-μέλη της Ε.Ε, ενώ οι επιπτώσεις των δύο παγκοσμίων πολέμων εξακολουθούν να σημαδεύουν τις δομές των χωρών-μελών (ιδιαίτερα αισθητές στις πυραμίδες του 1960) που θίχθηκαν ιδιαίτερα απ' αυτούς. Το baby-boom (η μη αναμενόμενη αύξηση των γεννήσεων ανάμεσα στο 1945-50 και το 1965) διαφοροποιεί επίσης σημαντικά τις χώρες-μέλη και αντικατοπτρίζεται στις πληθυσμιακές τους δομές : αναλόγως της έντασης του φαινομένου και των χρόνων εκκίνησης και αναστροφής των τάσεων οι ομάδες ηλικιών 30-50 το 2000 είναι περισσότερο ή λιγότερο "ευτραφείς" : Η Ελλάδα και η Ιρλανδία αποτελούν μάλλον εξαίρεση στον κανόνα, στον βαθμό που το φαινόμενο αυτό δεν είχε σημαντικές επιπτώσεις στις πληθυσμιακές τους δομές εξ' αιτίας της περιορισμένης έντασής του, σε αντίθεση με άλλες χώρες-μέλη όπως η Γαλλία και η Γερμανία - ιδιαίτερα δε η ΟΔΓ- (βλέπε ενδεικτικά τις διαφορές των πυραμίδων Ελλάδος και Γαλλίας όσον αφορά τις ενδιάμεσες ηλικίες 30-45 ετών το 2000). Αντιθέτως και ανεξαρτήτως των προηγούμενων διαφοροποιήσεων, το σύνολο των χωρών-μελών της Ε.Ε, -με μερική εξαίρεση προς το παρόν ακόμη την Ιρλανδία-, χαρακτηρίζεται από την "ωρίμανση" του πληθυσμού και την αυξανόμενη δημογραφική γήρανση. Το 2000 το 21,6% του πληθυσμού της Ε.Ε υπερβαίνει τα 60 έτη (19,8% το 1990 και μόλις το 15% το 1960) και αναμφίβολα, στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 2000 το ποσοστό αυτό θα εγγίζει το 25% (EUROSTAT, 2000). Ταυτόχρονα, το ποσοστό των "υπερηλικών" (>80 ετών) παρουσιάζει ακόμη μεγαλύτερη αύξηση : 3,7% το 2000 (έναντι 3,4% το 1990 και <2% το 1960), ενώ στις ομάδες αυτές, εξ' αιτίας της διαφορικής θνησιμότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών ο γυναικίος πληθυσμός είναι σημαντικά πολυπληθέστερος: 4,5% του συνολικού γυναικείου πληθυσμού κατά το 2000 είναι >80 ετών, έναντι 2,2% των ανδρών της ίδιας ηλικίας επί του συνολικού ανδρικού πληθυσμού.

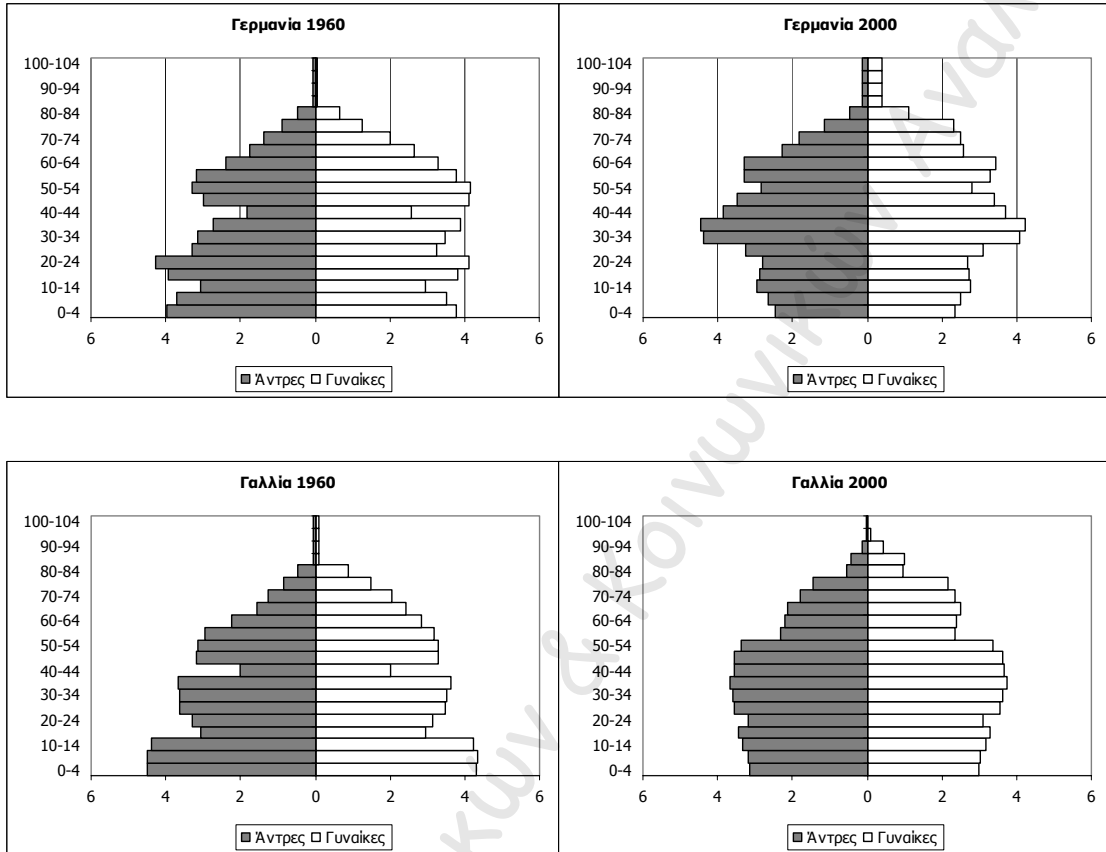
Διάγραμμα 2α: Οι πληθυσμιακές πυραμίδες της Ελλάδας, Ιρλανδίας (1960/2000)

Εργαστήριο Δημογραφικών Αναλύσεων

Διάγραμμα 2β: Οι πληθυσμιακές πυραμίδες της Γερμανίας και Γαλλίας (1960/2000)

Εργαστήριο Δημογραφικών Αναλύσεων

Φυσικά, ενώ οι τάσεις είναι κοινές ώστε να επιτρέπουν την εισαγωγή στο δημογραφικό λεξιλόγιο ενός νέου όρου (baby-boom), οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις χώρες-μέλη της Ε.Ε παραμένουν ακόμη και σήμερα σημαντικές (Πίνακας 3) : Όταν το 21,6% του πληθυσμού της Ε.Ε υπερβαίνει τα 60 έτη (2000) το αντίστοιχο ποσοστό κυμαίνεται από 15% (Ιρλανδία) έως 24% (Ιταλία). Η Ελλάδα βρίσκεται με 23% του πληθυσμού της άνω των 60 ετών πάνω από τον μέσο κοινοτικό όρο, χαμηλότερα δε αυτού όσον αφορά την αναλογία των υπερηλικών (>80 ετών) επί του συνολικού πληθυσμού : 3,7% στην Ε.Ε, 3,5% στην Ελλάδα, σχεδόν 5% στην Σουηδία, άλλα μόλις 2,6% στην Ιρλανδία. Στην χώρα μας η αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων στην διάρκεια της τελευταίας τεσσαρακονταετίας (1960 - 2000) αναμένεται να συνεχισθεί και στις επόμενες δύο δεκαετίες, αλλά με σημαντικά επιβραδυνόμενους ρυθμούς. Τα διαθέσιμα στοιχεία των τελευταίων πέντε απογραφών (Πίνακας 4) μας επιτρέπουν να αποκτήσουμε μια σαφή εικόνα τόσο των διαφοροποιημένων ρυθμών γήρανσης ανάμεσα στις διαδοχικές δεκαετίες όσο και των ρυθμών ωρίμανσης του πληθυσμού μας (Βλ. αναλυτικότερα Β. Κοτζαμάνης, Η δημογραφική γήρανση στην μεταπολεμική Ελλάδα). Θα υπενθυμίσουμε απλώς εδώ ότι η ταχύτατη γήρανση του ελληνικού πληθυσμού οφείλεται βασικά σε δύο παράγοντες : α) στην έντονη μετανάστευση της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου (όταν τα άτομα ηλικίας 15-44 ετών αποτελούσαν το 80% του συνόλου των μεταναστών), που συμπίπτει με την μη εμφάνιση στην χώρα μας του "baby-boom" (με μόνη εξαίρεση το ΠΣ Πρωτεύουσας, βλ. αναλυτικότερα Β. Κοτζαμάνης-Α. Ανδρουλάκη, Η χωρική ανάλυση της διαγενεακής γονιμότητας στην Ελλάδα, εναλλαγή προτύπων στον χώρο και το χρόνο) και β) στην αργή μέχρι το 1980, επιταχυνόμενη όμως στην επόμενη δεκαετία πτώση της γεννητικότητας και την σταθεροποίησή της σε χαμηλά επίπεδα την επόμενη δεκαετία. Οφείλουμε όμως ταυτόχρονα να επισημάνουμε ότι οι ρυθμοί γήρανσης του ελληνικού πληθυσμού θα επιβραδυνθούν στο μέλλον : στο τέλος της δεύτερης 10ετίας του 21ου αιώνα ο πληθυσμός μας θα παρουσιάζει "σταθεροποιημένη" πιθανότατα δομή με 22% νέους κάτω των 20 ετών και 25% ηλικιωμένους (άνω των 65 ετών), ενώ η Ελλάδα δεν θα συγκαταλέγεται στις πλέον γηρασμένες χώρες-μέλη της Ευρώπης των 15, στον βαθμό που στις περισσότερες εξ αυτών η παράλληλη πτώση της γεννητικότητας και η πιθανότατη σταθεροποίησή της, στα σημερινά χαμηλά επίπεδα στην επόμενη εικοσαετία θα συμβαδίσει με την άνοδο στην πληθυσμιακή πυραμίδα των πολυπληθέστατων γενεών του baby-boom που μετά το 2010 εισέρχονται πλέον στις ηλικιακές ομάδες των 60 και άνω ετών. Ειδικότερα, ο πληθυσμός των νέων ηλικίας 0-14 ετών αναμένεται να μειωθεί στην χώρα μας κατά 1% ανάμεσα στο 2000 και το 2015 (- 8% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε), ο δε πληθυσμός των 15-24 ετών κατά 26% (-7% στην Ε.Ε). Αντιστοίχως ο πληθυσμός των 55-64 ετών αναμένεται να αυξηθεί κατά 13% στην χώρα μας (+19% στην Ε.Ε) και αυτός των ατόμων 65 ετών και άνω κατά 20% έναντι +22% στην Ε.Ε (EUROSTAT-EC, 2002).

Πίνακας 3: Κατανομή του πληθυσμού (%) κατά μεγάλες ηλικιακές ομάδες στην EUR 15 και στα κράτη μέλη της (2000)

Ηλικιακές ομάδες	EUR 15	B ΒΕΛΓΟ	DK ΔΑΝΙΑ	G ΓΕΡΜΑΝΙΑ	GR ΕΛΛΑΔΑ	E ΙΣΠΑΝΙΑ	F ΓΑΛΛΙΑ	IRL ΙΡΛΑΝΔΙΑ	I ΙΤΑΛΙΑ	L ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	NL ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ	P ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	UK ΗΝΩΜΕΝΩ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	AU ΑΥΣΤΡΙΑ	FL ΦΙΛΑΝΔΙΑ	SW ΣΟΥΗΔΙΑ
0-19	22,96	23,63	23,69	21,34	21,79	21,68	25,57	30,76	19,77	24,42	24,41	23,49	25,27	22,85	24,66	24,20
20-39	29,49	28,32	28,90	29,01	29,93	32,36	28,21	30,69	30,27	30,06	30,01	31,13	28,97	30,57	26,51	26,73
40-59	25,90	26,16	27,70	26,67	25,16	24,36	25,70	23,44	26,05	26,41	27,44	24,74	25,34	26,21	28,98	26,91
60+	21,64	21,89	19,71	22,98	23,13	21,59	20,51	15,11	23,91	19,10	18,13	20,65	20,41	20,37	19,85	22,16
80+	3,68	3,48	3,92	3,57	3,54	3,68	3,60	2,55	3,93	3,08	3,15	2,83	3,95	3,46	3,31	4,93

Πίνακας 4: Κατανομή του πληθυσμού της Ελλάδας σε μεγάλες ηλικιακές ομάδες, δείκτες γήρανσης και εξάρτησης (1951-2000)

Έτη	0-14 %	15-64 %	>65 %	Δείκτης εξάρτησης	Δείκτης γήρανσης
				1	2
1951	28,8	64,4	6,8	55,2	23,4
1961	26,7	65,1	8,2	53,7	30,6
1971	24,9	64,0	11,1	56,3	44,8
1981	23,7	63,6	12,7	57,3	53,7
1991	18,4	67,3	14,2	48,6	77,2
2001*	15,2	67,6	17,2	47,9	113,2

(*) Εκτίμηση

1. Πληθυσμός (0-14 ετών) και (>65 ετών) πληθυσμό 15-64 ετών x100
2. Πληθυσμός >65 ετών / πληθυσμό 0-14 ετών x100

Γ. Η πορεία των βασικών δημογραφικών συντελεστών στην διάρκεια της τελευταίας τεσσαρακονταετίας : θνησιμότητα, γονιμότητα, γαμηλιότητα και διαζύγια.

Τα μέχρι τώρα συμπεράσματά μας στηρίχθηκαν αφενός μεν στην εξέταση των δημογραφικών δομών αφετέρου των αδρών γεγονότων (θάνατοι, γεννήσεις, μετανάστευση) και δεικτών (ποσοστά φυσικής αύξησης, μεταναστευτικού ισοζυγίου και καθαρής αύξησης) που τις επηρεάζουν. Εάν και μας επέτρεψαν να αποκτήσουμε μια κατά το μάλλον ή ήττον σαφή εικόνα τόσο των κοινών σημείων όσο και των διαφοροποιήσεων ανάμεσα στην χώρα μας και τις λοιπές χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δε μας επιτρέπουν ωστόσο να περιγράψουμε και αναλύσουμε σαφώς τις πορείες και τάσεις στην υπό εξέταση περίοδο, και ακόμη περισσότερο τις μέλλουσες εξελίξεις.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης και παρουσίασης, οι μέθοδοι και τεχνικές της δημογραφικής ανάλυσης μας επιτρέπουν να αποκτήσουμε μία σαφέστερη εικόνα της πορείας των επί μέρους δημογραφικών συντελεστών που καθορίζουν τις δημογραφικές εξελίξεις. Η δόμηση και χρησιμοποίηση δεικτών οι οποίοι είναι "απαλλαγμένοι" της επίδρασης της πληθυσμιακής πυραμίδας (όπως οι συγκυριακοί/συγχρονικοί και διαγενεακοί δείκτες γονιμότητας, γαμηλιότητας και διαζυγίων στην οποία θα στηριχθούμε στην συνέχεια για την εξαγωγή των πρώτων συμπερασμάτων) θα μας δώσουν την δυνατότητα να αναδείξουμε τις συγκλήσεις και αποκλίσεις στο εσωτερικό της Ε.Ε, διαλύοντας ταυτόχρονα τις όποιες νεφελώδεις θέσεις και εκτιμήσεις που συχνότατα παρουσιάζονται τόσο στον τύπο όσο και σε "επιστημονικές" συναντήσεις και μελέτες που βλέπουν το φως της δημοσιότητας, παρουσιάζοντας μια "καταστροφολογική" εικόνα της δημογραφικής πορείας της χώρας μας.

Γ1. Η θνησιμότητα στην Ελλάδα και στις λοιπές χώρες της EUR 12 : μέση προσδοκώμενη ζωή και βρεφική θνησιμότητα : συγκριτικά στοιχεία.

Εντυπωσιακή υπήρξε στην τελευταία τεσσαρακονταετία η άνοδος του μέσου όρου ζωής στην γέννηση (εο) στις χώρες-μέλη της Ε.Ε. Στις αρχές της εξεταζόμενης περιόδου (1960) η εο ανέρχεται σε 67,4 έτη για τους άνδρες και 72,9 έτη για τις γυναίκες κατά μέσο όρο στην Ευρώπη των 15 χωρών- μελών. Σαράντα σχεδόν χρόνια αργότερα (1997) οι άνδρες έχουν κερδίσει 7,2 έτη ζωής (εο= 74,6) και οι γυναίκες 8,0 έτη (εο=80,9), το άνοιγμα ανάμεσα στα δύο φύλα διευρυνόμενο ακόμη περισσότερο. Στην Ελλάδα, το έτος εκκίνησης (1960) είχαμε αντίστοιχα 67,3 και 72,4 έτη προσδοκώμενης ζωής για άνδρες και γυναίκες, ενώ το 1999 οι Έλληνες ζουν κατά μέσο όρο 75,5 έτη και οι ελληνίδες 80,6 έτη (κέρδη 8,2 έτη και για τα δυο φύλα). Η χώρα μας επομένως τοποθετείται σαφώς άνω του μέσου κοινοτικού όρου για τους άνδρες (+1 έτος), ελαφρώς δε κάτω του μέσου κοινοτικού για τις γυναίκες, και αυτό, παρά τις ελλείψεις και την υστέρηση τόσο στον τομέα παροχής υπηρεσιών υγείας όσο και σ' αυτόν της προληπτικής ιατρικής. Συγκρίνοντας δε την εο της χώρας μας τόσο με αυτή των άλλων μεσογειακών χωρών της Ένωσης (Ιταλία, Ισπανία,

Πορτογαλία) όσο και με την Σουηδία, χώρα που έχει τους υψηλότερους μέσους όρους ζωής (77,4 έτη για τους άνδρες και 81,7 έτη για τις γυναίκες το 2000) διαπιστώνουμε ότι αν οι Έλληνες ζουν περισσότερα χρόνια από τους Ισπανούς και τους Πορτογάλους και οι Ελληνίδες λιγότερα έτη από τις Ιταλίδες και Ισπανίδες, ο μέσος όρος ζωής τους υπολείπεται σημαντικά των κατοίκων της Σουηδίας: το 1999, οι άνδρες στην χώρα μας ζουν 1,6 χρόνια λιγότερο από τους Σουηδούς, οι δε γυναίκες 1,2 λιγότερα χρόνια από τις ομόλογες τους (Πίνακας 5, Παράρτημα και Διάγραμμα 3).

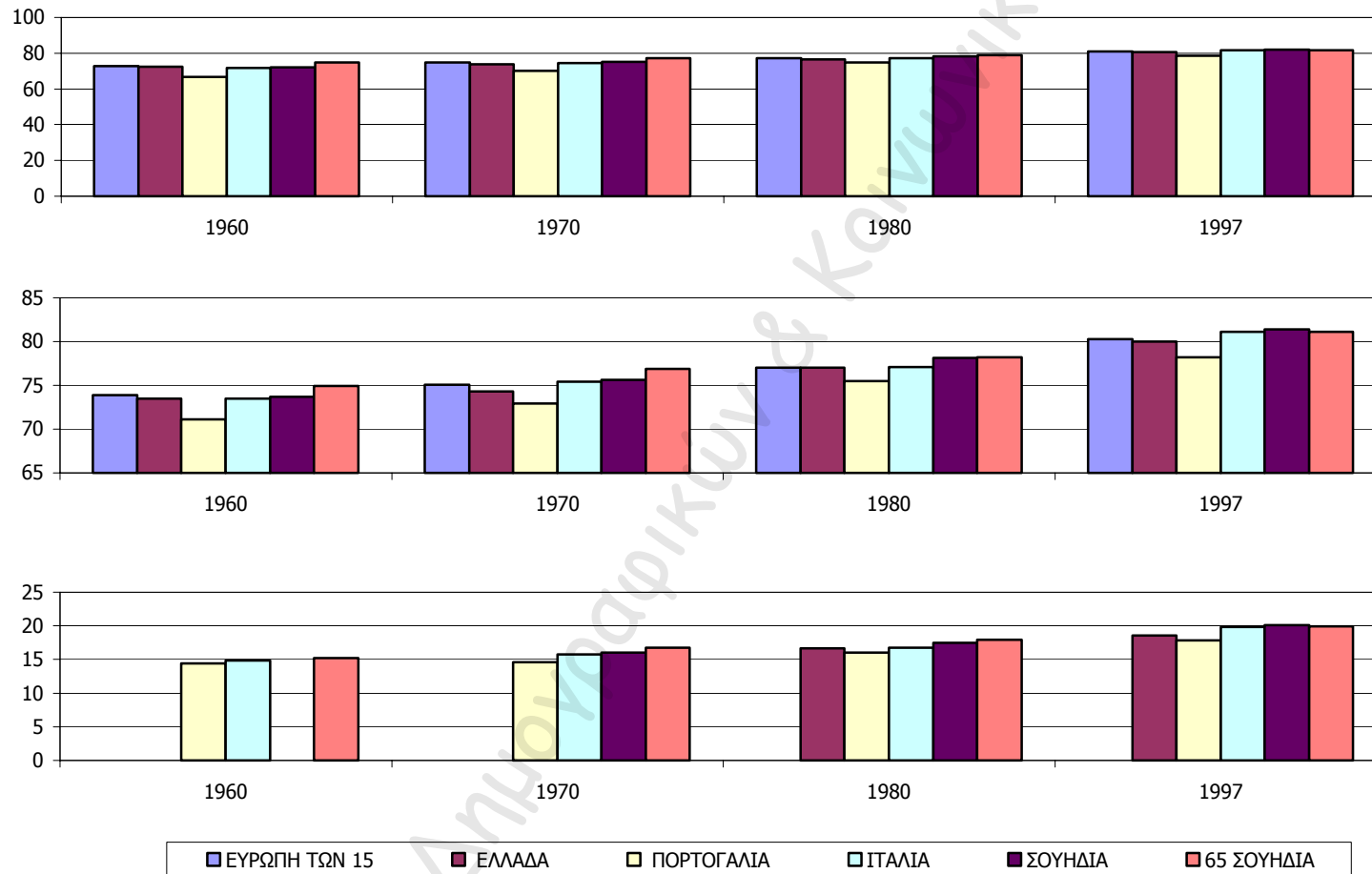
Η άνοδος της μέσης προσδοκώμενης ζωής κατά την γέννηση στην χώρα μας οφείλεται κυρίως μέχρι σήμερα στα κέρδη στις μικρές ηλικίες. Η συρρίκνωση της παιδικής και ιδιαίτερα της βρεφικής θνησιμότητας (Πίνακας 6, Παράρτημα και Διάγραμμα 4) αντικατοπτρίζεται στην αύξηση του μέσου όρου ζωής στην γέννηση, αν και η Ελλάδα εξακολουθεί ακόμη να έχει το υψηλότερο ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας ανάμεσα στις χώρες-μέλη της Ε.Ε το 2000 (6,0 ο/οο). Οι διαφορές από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες είναι μικρότερες από τις προσμετρώντες στις αρχές του 1960 (40,1 στην χώρα μας έναντι 34,5 ο/οο κατά μέσο όρο για την Ε.Ε αλλά μόνον 17,9 ο/οο για την Ολλανδία, η οποία χάνει τα πρωτεία το 2000 από τη Σουηδία και τη Φιλανδία όπου η βρεφική θνησιμότητα έχει συρρικνωθεί στο 3,4-3,8 ο/οο με μέσο κοινοτικό όρο 5,0 ο/οο).

Η προσδοκώμενη ζωή στο πρώτο έτος ζωής (στον υπολογισμό της οποίας δεν υπεισέρχεται πλέον η βρεφική θνησιμότητα) από 70,3 και 73,5 έτη για τους άνδρες και τις γυναίκες στην χώρα μας κατά το 1960 ανήλθε σε 75,0 και 80,1 έτη αντίστοιχα το 1999 (+4,7 και +6,6 έτη αντιστοίχως). Αντιθέτως, τα «κέρδη» στον μέσο όρο ζωής είναι μικρότερα στις ηλικίες 65 και άνω : οι Έλληνες με 65 συμπληρωμένα έτη μπορούσαν να ελπίζουν (1960/1999) σε 13,4 έτη ζωής και σε 16,3 έτη αντιστοίχως (+2,9) οι δε Ελληνίδες σε 14,6 και 18,7 έτη ζωής (+4,1). Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ότι οι πρόοδοι στη μέση προσδοκώμενη ζωή στις μεγάλες ηλικίες (+65 ετών) στην χώρα μας, αυξήθηκαν την τελευταία δεκαετία με χαμηλότερους ρυθμούς από αυτούς των πλέον ανεπτυγμένων χωρών της Ε.Ε μας επιτρέπει βάσιμα να συμπεράνουμε ότι υπάρχουν ακόμη περιθώρια για μια περαιτέρω παράταση της μέσης ζωής μας στην χώρα μας, από τη προϋπόθεση αφενός μεν της περαιτέρω συρρίκνωσης της παιδικής και βρεφικής θνησιμότητας (που διατηρούνται σε υψηλότερο επίπεδο από τις λοιπές χώρες της Ευρώπης, των οποίων οι κάτοικοι είναι εξ ίσου μακροζωείς με τους Έλληνες), αφετέρου δε της συρρίκνωσης των πιθανοτήτων θανάτου στις μεγάλες ηλικίες.

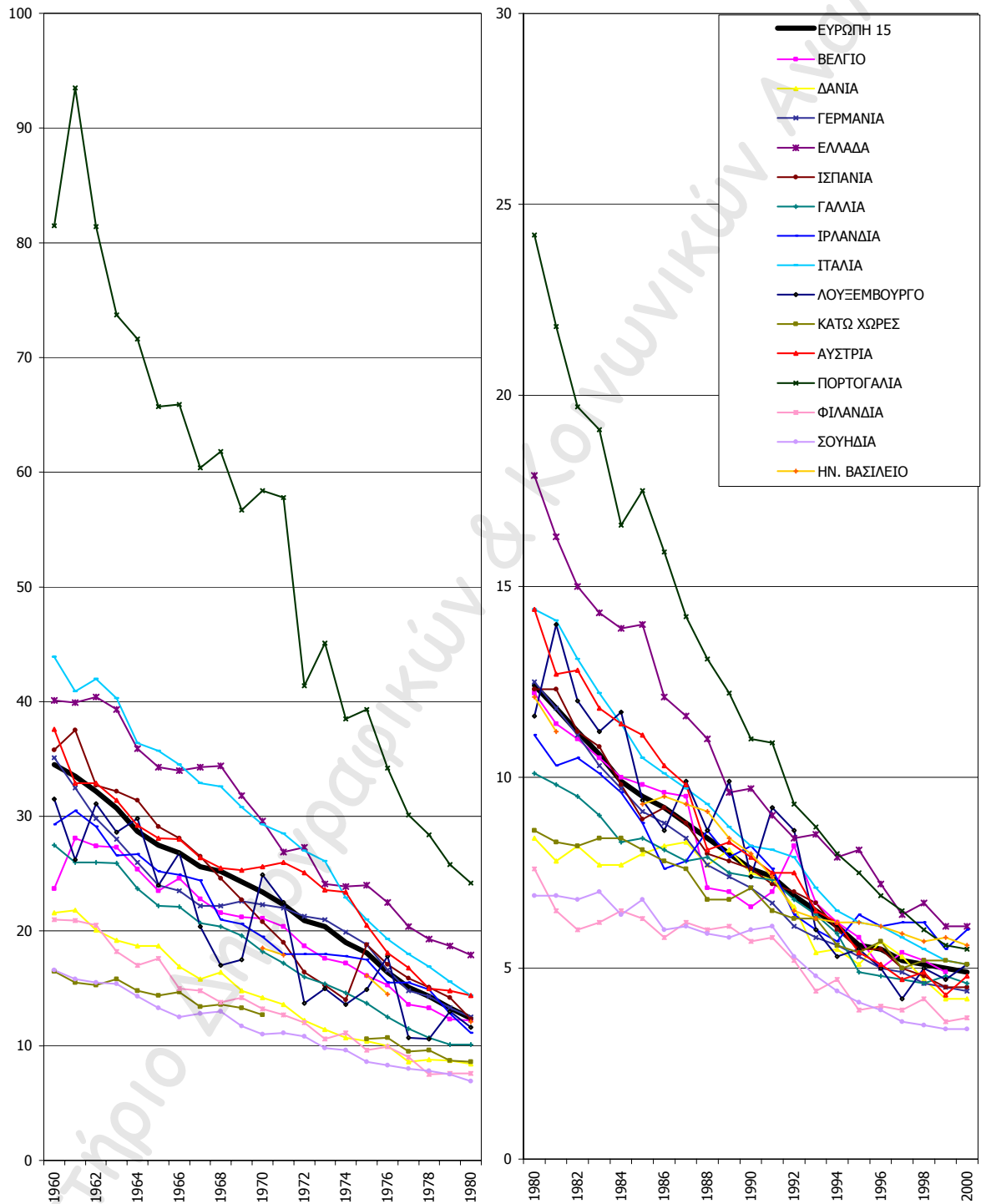
Διάγραμμα 3 : Η εξέλιξη της μέσης προσδοκώμενης ζωής (έτη) στην γέννηση (e0), στο πρώτο έτος (e1) και στα 65 έτη (e65) στην ΕΕ, τις μεσογειακές χώρες και την Σουηδία (1960, 1970, 1980, 1997, Άνδρες)

Η εξέλιξη της μέσης προσδοκώμενης ζωής (έτη) στην γέννηση (e0), στο πρώτο έτος (e1) και στα 65 έτη (e65) στην ΕΕ, τις μεσογειακές χώρες και την Σουηδία ((1960, 1970, 1980, 1997, Γυναίκες)

Διάγραμμα 4: Η βρεφική θνησιμότητα στην Ε.Ε και στα κράτη-μέλη της (‰)

Γ2. Ετήσια γονιμότητα και γονιμότητα των γενεών : μύθοι και πραγματικότητα

Έντονη ανησυχία διακατέχει σήμερα την ευρεία κοινή γνώμη για την πορεία της γονιμότητας σε αρκετές χώρες (της Ελλάδας συμπεριλαμβανομένης). Η ανησυχία αυτή εδράζεται κυρίως στα συμπεράσματα που εξάγονται από την πορεία των ετησίων ή συγχρονικών δεικτών γονιμότητας (αριθμός παιδιών που αναμένεται να γεννηθούν από μια "πλασματική" -μη υπαρκτή- γενεά 1000 γυναικών αν αυτή ακολουθήσει το "πρότυπο" αναπαραγωγικότητας ενός έτους, δεχόμενοι αξιωματικά την απουσία θανάτων στην διάρκεια της αναπαραγωγικής τους ζωής).

Εξετάζοντας την πορεία του συνθετικού δείκτη (ICF) και της μέσης ηλικίας στην τεκνογονία (Πίνακες 7-8, Παράρτημα και Διαγράμματα 5 και 6) διαπιστώνουμε:

A) Την ανακοπή προοδευτικά της πτώσης της μέσης ηλικίας στην τεκνογονία (αρχής γενομένης από τις αρχές-μέσα της δεκαετίας του 1970), σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. Η πτώση της μέσης ηλικίας στην απόκτηση των παιδιών ανακόπτεται αρχικά στις χώρες του Ευρωπαϊκού βορά (Δανία, Φιλανδία, Σουηδία, Ην. Βασίλειο), λίγο αργότερα (1975-1980) στην Γερμανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία και εν συνεχεία (1980-85) στις λοιπές χώρες. Η ανακοπή των πτωτικών τάσεων της μέσης ηλικίας που φέρουν οι γυναίκες στον κόσμο τα παιδιά τους, συνοδεύεται στη συνέχεια από την ταχεία αύξησή της (Διάγραμμα 6). Έτσι, εάν μέχρι το 1970-75 οι ευρωπαίες γεννούσαν κατά μέσο όρο τα παιδιά τους όλο και σε μικρότερη ηλικία (στα 26,5-29,5 έτη), μια εικοσαπενταετία αργότερα η μέση ηλικία στην τεκνογονία ανέρχεται γύρω στα 28-30 έτη, κερδίζοντας παντού κατά μέσο όρο 2-3 έτη. Η άνοδος αυτή έχει σημαντικές επιπτώσεις στην πορεία των συνθετικών δεικτών γονιμότητας, στο βαθμό που επιταχύνει την πτώση τους.

B) Τις πτωτικές τάσεις του συνθετικού δείκτη γονιμότητας μετά το 1965 στο σύνολο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εκτός της Ιρλανδίας και των μεσογειακών χωρών στις οποίες η πτώση εκκινεί τουλάχιστον μια δεκαετία αργότερα). Ως αποτέλεσμα της τάσης αυτής, οι συνθετικοί δείκτες τοποθετούνται το 2000 σε όλες τις χώρες κάτω από το όριο των 2,1 παιδιών ανά γυναίκα (όριο που θεωρείται σήμερα αναγκαίο για την αναπαραγωγή). Έτσι, αν μέχρι το 1964-1965 η αναπαραγωγή διαφαίνεται κατά το μάλλον ή ήττον εξασφαλισμένη στο σύνολο σχεδόν των χωρών της Ε.Ε (στο βαθμό που ο συνθετικός δείκτης υπερέβαινε σταθερά τα 2,2 παιδιά ανά γυναίκα), μια τριακοναπενταετία αργότερα η κατάσταση άλλαξε ριζικά και ο δείκτης κυμαίνεται από 1,23 παιδιά/γυναίκα (minimum - Ιταλία) έως 1,89 (maximum - Ιρλανδία, Γαλλία).

Γ) Τις σημαντικές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της Ε.Ε τόσο όσον αφορά τον χρόνο εκκίνησης της πτώσης της γονιμότητας, όσο και τους ρυθμούς της :

- Στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου οι πτωτικές τάσεις εμφανίζονται με ιδιαίτερη "υστέρηση" (1975 - 1980). Παράλληλα, στις χώρες αυτές οι ρυθμοί πτώσης είναι ταχύτεροι, ως να «επιθυμούν» να καλύψουν την διαφορά που τις χωρίζει με τις υπόλοιπες χώρες-μέλη της Ε.Ε εντός μόλις μιας δεκαετίας (η Ιταλία διαφοροποιείται ελαφρώς μόνον, στο βαθμό που στην χώρα αυτή οι πτωτικές τάσεις εμφανίσθηκαν δειλά ήδη από το 1965: η πτώση είναι ιδιαίτερα

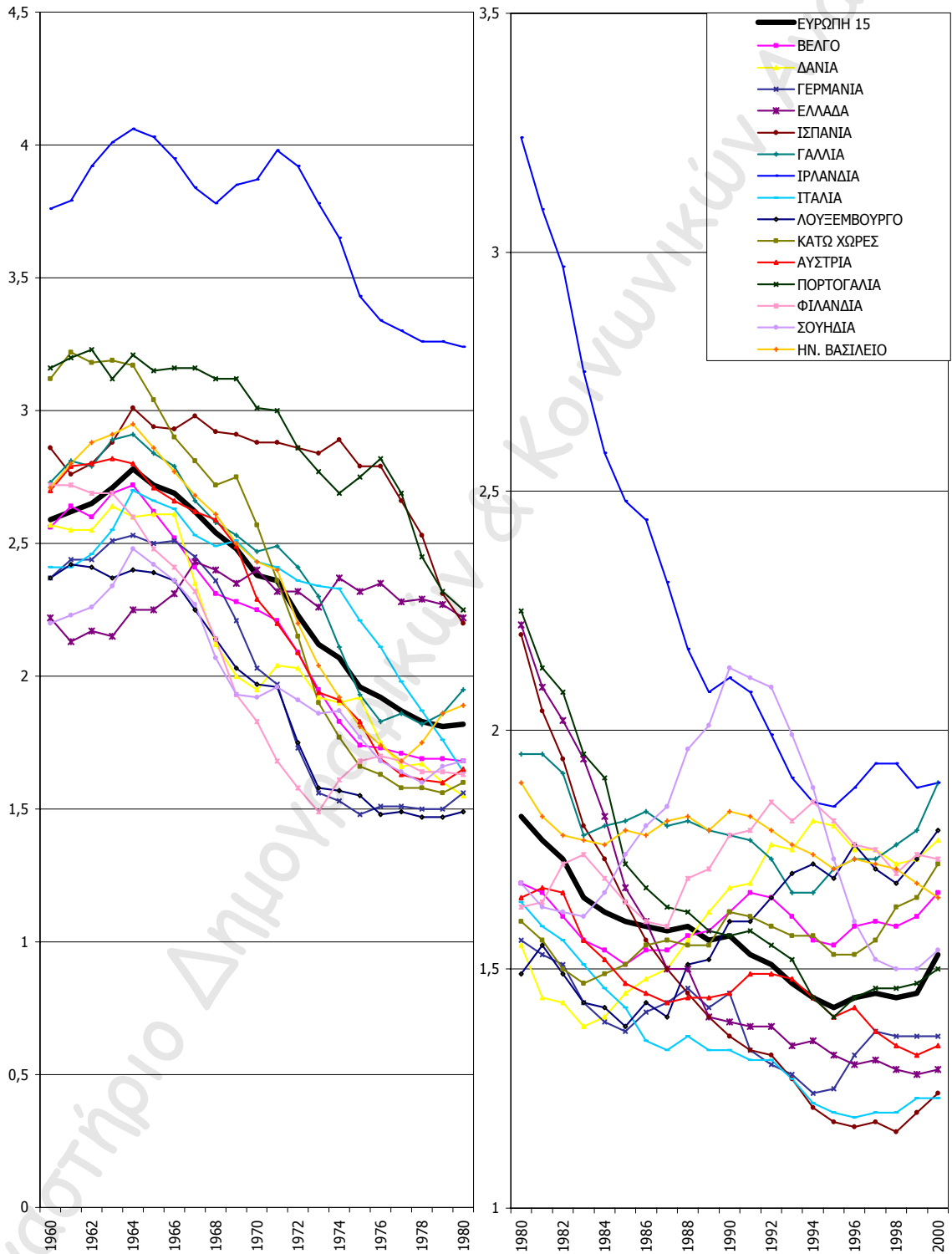
αργή στην πρώτη δεκαετία -σε σύγκριση με τις λοιπές χώρες με τον αυτό χρόνο εκκίνησης- ταχύτατη δε στην συνέχεια). Οι ταχύτετοι ρυθμοί πτώσεις στις τρεις προαναφερθείσες χώρες του ευρωπαϊκού νότου έχουν ως αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται "περιέργως" από ιδιαίτερα χαμηλές τιμές του συνθετικού δείκτη κατά το 2000 (1,3-1,5 παιδιά ανά γυναίκα).

- Στις λοιπές χώρες της Ε.Ε στις οποίες η αναστροφή των τάσεων εμφανίζεται ήδη και τα μέσα της δεκαετίας του '60, η πτώση είναι ταχεία στην διάρκεια της πρώτης δεκαεπταετίας, επιβραδύνεται σημαντικά στην συνέχεια και οι δείκτες σταθεροποιούνται (ή ακόμη και ανορθώνονται ελαφρώς) στα τελευταία έτη της δεκαετίας του '80 (A. Monnier, 1990-99., G. Calot, 1991., J. P. Sardon, 1992 και 2001).

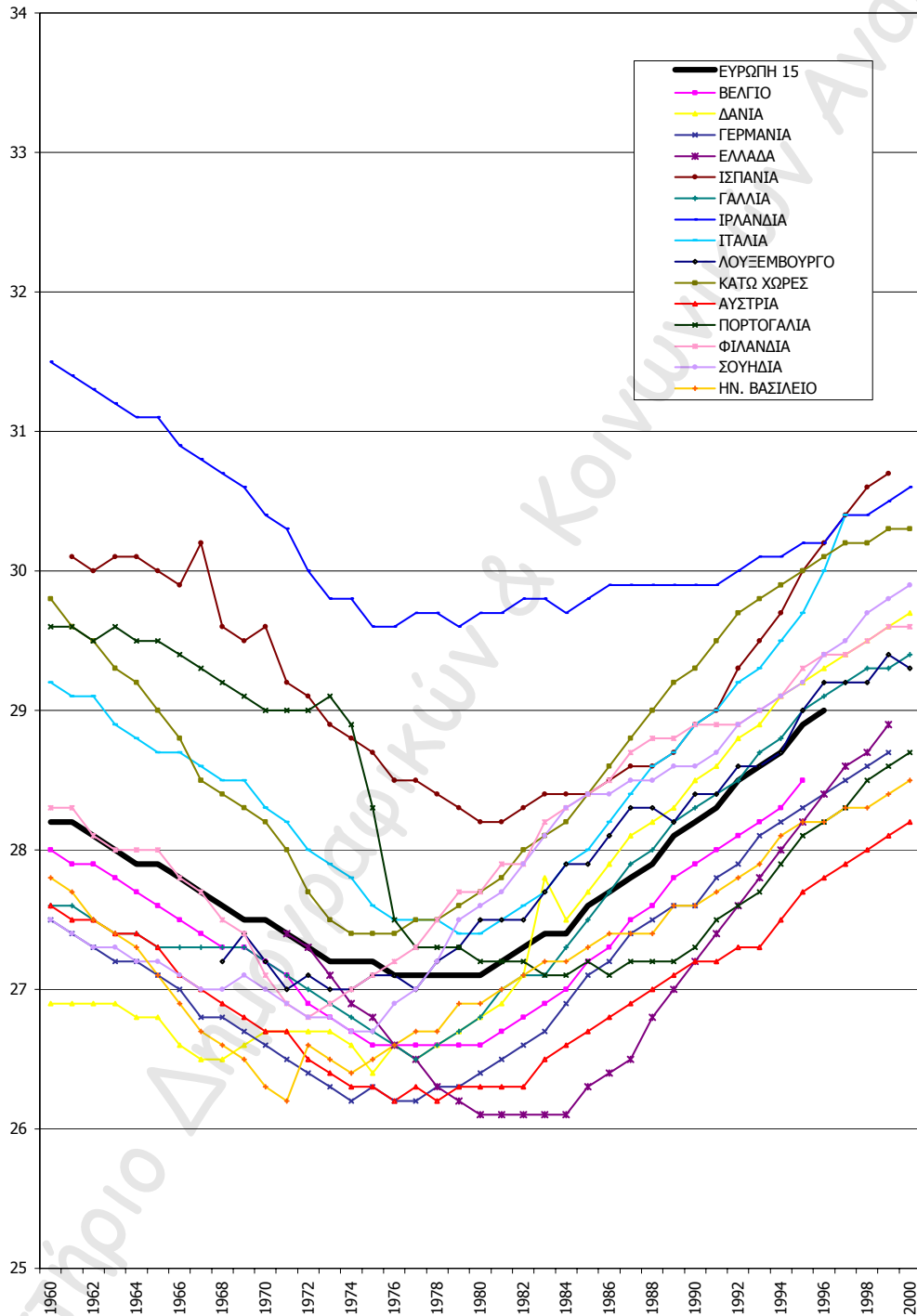
Η προαναφερθείσα ταχύτατη πτώση των εγκάρσιων ή συγχρονικών δεικτών και η τοποθέτησή τους σε επίπεδα ιδιαίτερα χαμηλά, που δεν επιτρέπουν την αναπαραγωγή αποτελούν για την ευρεία ευρωπαϊκή κοινή γνώμη και για ορισμένους ακόμη "ειδήμονες" των δημογραφικών δρώμενων την ένδειξη της οξύτερης δημογραφικής κρίσης που γνώρισε ο "δυτικός πολιτισμός". Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο για την χώρα μας, συντελούσης της χωλής δημογραφικής παιδείας μας: Έτσι για την μέγιστη πλειοψηφία των ενασχολούμενων με τις πληθυσμιακές εξελίξεις, η Ελλάδα, από το 1980 και εντεύθεν μαστίζεται από την οξύτερη δημογραφική κρίση των τελευταίων 150 ετών (βλ. κατωτέρω, Β. Κοτζαμάνης, Δημογραφικές εξελίξεις και προοπτικές στην Ελλάδα, Ι και ΙΙ)). Παράλληλα, οι ίδιοι αυτοί "ειδήμονες" συγκρίνοντας τις τιμές του δείκτη ετήσιας γονιμότητας (ICF) την τελευταία δεκαεπταετία στην χώρα μας με αυτές των υπολοίπων χωρών της Ε.Ε και διαπιστώνοντας ότι βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδο καταλαμβάνονται από ιδιαίτερο πανικό, ο οποίος εντείνεται ακόμη περισσότερο όταν στρέφονται προς ανατολάς για να συγκρίνουν τις δημογραφικές εξελίξεις της δυτικής Ευρώπης (και της Ελλάδας) με αυτές των μουσουλμανικών χωρών που έχουν διέξοδο στην Μεσόγειο (και ιδιαίτερα της γειτονικής Τουρκίας). Εάν προσθέσουμε σ' όλα αυτά και τον "αφελή" βολονταρισμό του πολιτικού λόγου που επιδίδεται στη χώρα μας ιδιαίτερα σε ασκήσεις του τύπου "κοινός νους" για την αντιμετώπιση των προβλημάτων (βλ. Βουλή των Ελλήνων, 1988 και 1991), έχουμε ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο παζλ, στο οποίο ο δημογράφος - ερευνητής έχει ιδιαίτερη δυσκολία να τοποθετηθεί -και να εκφρασθεί- έναντι του "προφανούς" και "αυταπόδεικτου".

Είναι όμως οι προηγούμενες "διαπιστώσεις" και "ανησυχίες" βάσιμες; Οι ευρωπαίες -και ειδικότερα οι Ελληνίδες- "σταμάτησαν" ξαφνικά να αναπαράγονται από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και κάνουν μόνο 1,3-1,9 παιδιά ανά γυναίκα, (μέγιστη-ελάχιστη τιμή των συνθετικών δεικτών στην διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας), όταν χρειάζονται 2,1 για να μην μειωθεί ο πληθυσμός στο μέσο-μακρύ χρονικό διάστημα (στην υπόθεση του μηδενικού μεταναστευτικού ισοζυγίου); Οι ελληνίδες έχουν από τις χαμηλότερες γονιμότητες ανάμεσα στις χώρες-μέλη της Ε.Ε; Διαφοροποιούνται ως προς τις υπόλοιπες ευρωπαϊές και ως προς τι;

Διάγραμμα 5: Η εξέλιξη της συγχρονικής γονιμότητας στις χώρες-μέλη της Ε.Ε (παιδιά/γυναίκα)

Διάγραμμα 6: Η εξέλιξη της μέσης ηλικίας στην τεκνογονία (έτη) στις χώρες-μέλη της Ε.Ε

Στα ερωτήματα θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μια πρώτη απάντηση ξεκινώντας από την ερμηνευτική αξία των δεικτών που συνήθως χρησιμοποιούνται για να εξαχθούν τα προαναφερθέντα "προφανή" συμπεράσματα. Θα υπενθυμίσουμε εδώ απλώς ότι ο συνθετικός δείκτης γονιμότητας, βάσει του οποίου εξάγονται τα συμπεράσματα αυτά, εκφράζει ουσιαστικά τη συνισταμένη της γονιμότητας διαφορετικών γενεών με διαφοροποιημένο παρελθόν και μέλλον που τέμνουν το κάθε ημερολογιακό έτος x , και δεν είναι δυνατό να ταυτιστεί άκριτα με την τελική, ολική γονιμότητα (D_f) μιας γενεάς (ή μικρής ομάδας γενεών), που αν και προσμετράται επίσης ως μέσος αριθμός παιδιών/γυναίκα, είναι ο μόνος δείκτης που χαρακτηρίζει την πορεία της γονιμότητας των διαδοχικών γενεών γυναικών (και επομένως μας επιτρέπει να απαντήσουμε αν και κατά πόσον οι γενεές αναπαράγονται, αντικαθιστάμενες από ίσο αριθμό θυγατέρων). Επομένως για την συναγωγή βάσιμων συμπερασμάτων για την πορεία της γονιμότητας απαιτείται η μετάβαση από την εγκάρσια στη διαγενεακή ανάλυση που δίδει την πραγματική γονιμότητα των γενεών της περιόδου 1930-65 (B. Κοτζαμάνης, 1988 και 2002).

Τέσσερα σημαντικά στοιχεία προκύπτουν από την ανασύνθεση της παραγωγικής ιστορίας των γυναικών που γεννήθηκαν ανάμεσα στο 1930 και τα μέσα της δεκαετίας του '60 (Πίνακες 9 και 10, Διαγράμματα 7 και 8) :

A) Η τελική γονιμότητα τόσο των Ελληνίδων όσο και των υπολοίπων γυναικών της Ε.Ε που γεννήθηκαν μετά το 1930 ακολουθεί σταθερά πτωτική πορεία: Οι γενεές των γυναικών των χωρών-μελών της Ε.Ε που γεννήθηκαν γύρω στο 1930 κάνουν κατά μέσο όρο 2,2 έως 3,8 παιδιά, ενώ απαιτούνται για την αναπαραγωγή τους, υπό τις τότε ισχύουσες συνθήκες θνησιμότητας 2,4 - 2,8 παιδιά/γυναίκα. Οι γενεές του 1955 φέρνουν στον κόσμο 1,7 έως 2,7 παιδιά/γυναίκα (Δανία/Ιρλανδία), ενώ απαιτούνται για την αναπαραγωγή τους 2,1-2,3 παιδιά/γυναίκα. Τέλος οι γενεές των γυναικών που γεννήθηκαν γύρω στο 1965 δεν αναπαράγονται σε καμία από τις κοινοτικές χώρες, στο βαθμό που σε καμία από αυτές η γονιμότητα δεν υπερβαίνει το όριο αναπαραγωγής (2,1 παιδιά/γυναίκα).

Τα διαθέσιμα δεδομένα μας επιτρέπουν επίσης να διαπιστώσουμε ότι οι Ελληνίδες, οι Γερμανίδες, οι Βελγίδες και οι Σουηδέζες που γεννήθηκαν μετά το 1930 δεν αναπαράγονται έκτοτε, και το ίδιο ισχύει και για τις γυναίκες των λοιπών χωρών-μελών της Ε.Ε που γεννήθηκαν μετά το 1940-45 (με μόνη εξαίρεση τις Ιρλανδέζες και μερικώς τις Γαλλίδες). Επομένως η "υπογεννητικότητα" στην Ε.Ε δεν είναι φαινόμενο των δεκαετιών 1970 και 1980, όπως αφήνουν να διαφανεί οι συνθετικοί εγκάρσιοι δείκτες γονιμότητας (και όσοι στηρίζονται για διαπιστώσεις σ' αυτούς).

B) Οι γυναίκες των χωρών-μελών της Ε.Ε που γεννήθηκαν στην δεκαετία του '60 θα κάνουν 1,7 έως 1,9 παιδιά κατά μέσο όρο (με μόνη εξαίρεση τις Ιρλανδέζες, 2,2 παιδιά) και ουδόλως 1,5 - 2,1 παιδιά, όπως αφήνουν να διαφανεί οι συνθετικοί δείκτες της περιόδου 1985 - 2000, στην διάρκεια των οποίων οι γυναίκες των γενεών αυτών αναπαράγονται. Οι Ελληνίδες π.χ. στην τελευταία πενταετία (1996-2000) "έχουν" βάσει των συνθετικών δεικτών 1,3-1,4 παιδιά ανά γυναίκα. Στην

πραγματικότητα οι γυναίκες που διατρέχουν την περίοδο αυτή στη χώρα μας τα πλέον "γόνιμα" έτη τους (όσες δηλαδή είναι 25 έως 35 ετών και έχουν γεννηθεί στην δεκαετία του 1960) θα έχουν στο τέλος της αναπαραγωγικής τους ζωής 1,7 παιδιά κατά μέσο όρο. Η γονιμότητα των γενεών αυτών υπολείπεται κατά 20% του αναγκαίου σήμερα ορίου αναπαραγωγής (2,1 παιδιά ανά γυναίκα), τόσο όσο και η γονιμότητα αυτών που γεννήθηκαν γύρω στο 1930 και έφεραν στον κόσμο γύρω στα 2,20 παιδιά (όταν για να αναπαραχθούν απαιτούνταν σχεδόν 2,6 παιδιά).

Γ) Η μέση ηλικία στην τεκνογονία συρρικνώνεται στις γενεές των γυναικών που γεννήθηκαν πριν το 1945. Η τάση αυτή εν συνεχεία ανακόπτεται και η μέση ηλικία στην απόκτηση των παιδιών ανέρχεται προοδευτικά με τις γενεές που γεννήθηκαν μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Συνήθως στις χώρες εκείνες της Ε.Ε όπου οι γυναίκες αρχίζουν να περιορίζουν την γονιμότητά τους νωρίτερα (τον αριθμό των παιδιών δηλ. που θα φέρουν στο κόσμο στο τέλος του αναπαραγωγικού τους κύκλου), στις χώρες αυτές η μέση ηλικία στην τεκνογονία αρχίζει να ανέρχεται ήδη στις γενεές των γυναικών που γεννήθηκαν ανάμεσα στο 1945 και το 1950. Αντιθέτως, οι γενεές των γυναικών του ευρωπαϊκού «νότου» ακολουθούν το ίδιο μοντέλο με κάποια υστέρηση. Στην Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Πορτογαλία η πτώση της μέσης ηλικίας στην τεκνογονία ανακόπτεται μόνον με τις γενεές 1955-1960 (Διάγραμμα 8).

Δ) Οι Ελληνίδες που γεννήθηκαν στην περίοδο 1930-1950 είχαν -συγκρινόμενες με τις λοιπές ευρωπαίες-, χαμηλή γονιμότητα, με αποτέλεσμα να μην διασφαλίζουν την αναπαραγωγή τους (λαμβάνοντας υπόψη και την υψηλή συγκριτικά θνησιμότητάς τους). Όσες γεννήθηκαν ανάμεσα στα 1950 - 1965, είχαν «μεσαία» γονιμότητα, μόλις υπολειπόμενες του ορίου αναπαραγωγής των γενεών: έκαναν λιγότερα παιδιά από τις γυναίκες που γεννήθηκαν την ίδια περίοδο στην Ιρλανδία, Γαλλία, Αγγλία, Σουηδία, Φιλανδία, Δανία, Πορτογαλία, Βέλγιο και Λουξεμβούργο, τον ίδιο δε αριθμό παιδιών με τις Ολλανδέζες, περισσότερα δε από τις γυναίκες που γεννήθηκαν στην Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία και Αυστρία ....

Επομένως η χώρα μας δεν βρίσκεται σε ιδιαίτερα «δυσμενή» θέση και ουδόλως αιτιολογούνται οι θέσεις που συχνότατα παρουσιάζονται με την μορφή καταστροφολογίας. Παράλληλα, οφείλουμε να υπενθυμίσουμε ότι η "υπογεννητικότητα" που ορισμένοι μόλις "ανακάλυψαν" έχει πολύ μεγαλύτερο ιστορικό βάθος απ' ό,τι δια γυμνού οφθαλμού φαίνεται. Στερούνται κατ' επέκταση ερεισμάτων οι αναζητήσεις των αιτιών -και κατ' επέκταση η προβολή προτάσεων - που στηρίζονται στην αποκλειστική ανάλυση των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, πολιτισμικών κλπ αλλαγών που επήλθαν στην χώρα μας στην διάρκεια της τελευταίας δεκαεπταετίας (και στην Ε.Ε κατά την τελευταία τριακονταετία), αφήνοντας εκτός του πεδίου αναφοράς τους μετασχηματισμούς και ανακατατάξεις που συντελέστηκαν τόσο στην Ελλάδα όσο και στις λοιπές ανεπτυγμένες περιοχές του πλανήτη μας στην διάρκεια τουλάχιστον μετά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα.

